

В'ячеслав Станіславський

**Купці, зайняті у торгівлі між Військом
Запорозьким та Османською імперією
на початку XVIII ст.: імена, етнічна та
державна приналежність**

У дослідженні автор представляє систематизовані факти про 50 купців, які здійснювали торгові поїздки між Лівобережною Україною та Туреччиною. Вони виявлені в документах російського посольства в Стамбулі і містять інформацію про імена купців, їх етнічну та державну приналежність, перебування у певних місцях.

Ключові слова: Лівобережна Україна, Туреччина, російське посольство, Стамбул, Ніжин, торгівля, українські купці, грецькі купці, Петро Толстой.

В исследовании автор приводит систематизированные факты о 50 купцах, которые осуществляли торговые поездки между Левобережной Украиной и Турцией. Они обнаружены среди документов российского посольства в Стамбуле и содержат информацию об именах купцов, их этнической и государственной принадлежности, пребывании в определенных местах.

Ключевые слова: Левобережная Украина, Турция, российское посольство, Стамбул, Нежин, торговля, украинские купцы, греческие купцы, Петр Толстой.

In the study author presents systematized facts about the 50 merchants who carried out trips between the Left-Bank Ukraine and Turkey. They are found in the documents of the Russian Embassy in Istanbul and contain information about the names of the merchants, their ethnicity and state affiliation, staying in certain places.

Keywords: Left-bank Ukraine, Turkey, Russian Embassy, Istanbul, Nizhyn, trade, Ukrainian merchants, Greek merchants, Peter Tolstoy.

Серед спектру українсько-турецьких зв'язків часів І. Мазепи мало розробленими є питання торгівлі, хоча сам факт існування й доволі високої її інтенсивності давно не викликає сумнівів у

дослідників. Можливість долучитися до розробки цієї теми з'явилася у нас при опрацюванні матеріалів Російського державного архіву давніх актів, а саме матеріалів російського посольства у Стамбулі, які відносяться до 1702–1709 рр. При розгляді та групуванні даних документів виникла ідея окремо представити купців, імена яких збереглися. Як з'ясувалося, таких імен є досить багато.

Ідентифікація конкретних людей, на наше переконання, дозволяє історії «оживати». Адже знання про осіб, які не були на першому плані, як, приміром, політичні діячі, дозволяють робити різноманітні висновки про життя тодішнього соціуму, врешті, глибше відчуті і зрозуміти епоху. Отже, тепер маємо можливість реалізувати ідею.

Зауважимо, що ця тема ще не була предметом роботи дослідників. Це й не дивно, бо для її масштабної розробки потрібно опрацювати надто велику кількість документального матеріалу. Навіть для створення пропонованої таблиці довелося вивчати цілий комплекс доволі об'ємної документації російського посольства.

У таблиці зведені дані про купців, які здійснювали торгові зв'язки між Лівобережною Україною — Гетьманщиною та Османською імперією. Вона фіксує імена цих людей, їх етнічну приналежність, місце проживання, наявність помічників-робітників, дату перебування у певному місці. Дати перебування — це конкретні дні, відмічені в документах, приміром, коли купці бачилися з російським послом. А своїми справами вони займалися, зрозуміло, протягом значно довшого часу. У примітках наведено додаткові дані про цих людей.

Найчастіші згадки про місцеперебування купців у Стамбулі пояснюються специфікою джерела — саме там П. Толстой особисто контактував з купцями. Також природно припустити, що саме це місто найбільше їх приваблювало.

Дані про значну окрему групу — вісім купців з Османської імперії, пов'язані зі численними документами, які стосуються їх пограбування та відшкодування вартості втрачених ними товарів. Однак, імена цих купців у кількох згадках суттєво різняться. Тому у таблицю поміщені імена, які на нашу думку, мають бути найбільш наближеними до реальних, оскільки були записані самими купцями на документах, котрі містили інформацію про втрачені ними товари (йдеться про перших вісім купців у таблиці). Ці документи з'явилися на вимогу російського дипломата: 31 грудня 1703 р. він зажадав, щоб від кожного з пограбованих купців був наданий список усього втраченого і того ж дня такі списки були складені і передані П. Толстому¹. На жаль, лише одне ім'я — **Христ Георгієв** — зустрічається у різних документах. Натомість, в іншому авторитетному джерелі — ходжеті, складеному кадієм Хасаном ефенді, завіреному великим візиром і наданому

---

¹ РДАДА. — Ф. 89. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 502–505 зв.

П. Толстому від Порти 12 березня 1704 р., коли він повністю розрахувався з пограбованими грецькими купцями, говорилося, що в будинку російського посла були піддані султана греки **Георгій Рига Іванов, Ірал Іванов, Стоман Дмитреєв Пан Катергаров, Дмитро Мануїлов, Фома Антоньєв, Ритас Дементьєв і Христ Георгієв**². Як бачимо, в цьому переліку більшість імен відрізняється від тих, які зазначені у списках товарів.

Христофор Юр'єв, Рат Янєв та Юр'я Янєв — такі імена постраждалих від нападу запорозьких та городових купців, зафіксовані у виписці з донесень І. Мазепи у Москву. Ці купці приїжджали до Батурина одразу після пограбування — 4 червня 1701 р. з чолобиттям³. Ще одне відмінне від попередніх ім'я знаходиться у документах під датою 29 березня 1703 р., коли відбувся частковий розрахунок з пограбованими. Того дня П. Толстой здійснив виплату, котра, разом з раніше наданими купцям коштами, складала половину планованої компенсації. Тоді її отримали **Христ Георгієв та Мануїл Іванов «з товаришами»**⁴. **Христ Георгієв** згадується ще раз у грудні 1703 р., у зв'язку зі зберіганням у нього коштів, надісланих від валашського господаря Костянтина Бринковяну до Петра Толстого⁵.

Міркуючи над питанням неузгодженості імен, висловимо припущення, які можуть її пояснити. Визначаючи кількість постраждалих, ми виходили з особисто складених списків втрачених товарів, згідно з якими і відбувся розрахунок. Але можна припустити, що частина людей з купецького гурту була партнерами купців, помічниками, слугами. Надалі партнери могли об'єднати свої вимоги і вимагати компенсації від імені однієї особи, бути помічниками купців, які приїжджали за дорученнями, а тому їх імена залишилися в документах. Вважаємо, що це одна з вірогідних причин неузгодженості імен купців. Доводиться також припускати можливість помилок, зроблених перекладачами оригінальних документів на російську мову.

Для визначення інших обставин пограбування придалася ще низка документів. 30 грудня 1703 р. пристав російського посла Асан-ага передав П. Толстому загальний список пограбованих у грецьких купців товарів, складений постраждалими. На початку документа зазначалося, що пограбування сталося 17 травня 1701 р. Ця ж дата вказана і в індивідуальних списках, поданих наступного дня російському дипломату⁶. Оскільки ці документи були складені самими купцями, приймаємо цю дату, як достовірну. Місце пограбування купців-греків визначено у виписці з листа І. Мазепи, адресованого царю, яка була переслана до П. Толстого⁷.

² Там само. — 1704. — Спр. 3. — Арк. 108–109 зв.

³ Там само. — 1702. — Спр. 1. — Арк. 252–252 зв.

⁴ Там само. — 1703. — Спр. 3. — Арк. 186 зв.

⁵ Там само. — 1703. — Спр. 3. — Арк. 490–490 зв.

⁶ Там само. — 1703. — Спр. 3. — Арк. 499 зв.–500 зв., 502–505 зв.

⁷ Там само. — 1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252.

Документи російського посольства залишили також свідчення про людей з України, котрі займалися торгівлею з Кримом. Одного з них звали **Антон Шарпеленко**. Це був український купець з Полтави. 14 вересня 1702 р. у цьому місті А. Шарпеленко свідчив, що вже шостий день, як він повернувся з Криму, де був з іншими полтавськими та харківськими купцями⁸. Ще одним полтавським купцем був **Пархорм**. На свято Свято Воздвиження Хреста Господнього (1702 р.) Пархорм повернувся з Криму до Полтави⁹.

31 жовтня 1707 р. на двір російського посла прийшов українець, купець, мешканець Немирова **Василь Рученков**. Він розповів, що три роки тому, перед Пилиповим постом, потрапив у полон до татар, коли зі своїм сином та робітником їхав до Криму. У купецькому гурті, який прямував туди, разом з робітниками налічувалося 16 осіб. У всіх купців було по одному робітнику. В. Рученков пригадав частину людей, які їхали з ним: з Ладижина їхали **Юрій** з сином та робітником, а також **Степан і Профей**, з Умані їхав **Андрій Стукалов**, з Бреславля їхав **Максим Скоробагатой**, з Берветі їхав **Григорій**. Напад на купців стався після того, як вони виїхали з Каушан. Всі ці люди також стали полоненими¹⁰.

Трапився й факт про поїздку грецького купця з українських теренів, які були підвладні Речі Посполитій, до Стамбула. Так, 7 березня 1707 р. російський посол відправив свого листа до Г. Головкина в Польщу з греком **Павлом Єрдановим**. В проїжджому листі, який видав посол цьому греку вказано, що, займаючись купецьким промислом, П. Єрданов їде у сторону Польського королівства, а саме до Львова, звідки приїхав. В посланні до Г. Головкина П. Толстой зазначив, що скористався послугами цього купця, бо той сказав, що знає адресата¹¹.

Отже, матеріали російського посольства у Стамбулі дозволили нам ідентифікувати 50 купців. Також таблиця дає змогу зробити кілька висновків щодо етнічної та державної приналежності, місця проживання цих людей:

- з етнічного погляду у торгівлі домінували греки (23 особи) та українці (18 осіб);
- з грецьких купців більша частина (14 осіб) була з Османської імперії;
- з погляду державної приналежності трохи більше половини купців (26 осіб) належали до Війська Запорозького, причому більшість з них (18 осіб) була українцями;
- серед усіх українських міст Ніжин беззаперечно домінує як основний центр зосередження купців (18 осіб);
- серед ніжинських купців переважали українці (10 осіб).

⁸ Там само. — 1703. — Спр. 3. — Арк. 83 зв.

⁹ Там само. — 1703. — Спр. 3. — Арк. 85.

¹⁰ Там само. — 1707. — Спр. 3. — Арк. 309.

¹¹ Там само. — 1707. — Спр. 3. — Арк. 66 зв.–67 зв.

Крім Ніжина, як місця проживання купців, згадано ще два міста на теренах Війська Запорозького — Київ (1 особа) та Прилуки (1 особа). Певно, до купців Української держави можна долучити й мешканця Фастова (1 особа), бо це місто через близькість до Києва мало бути більше пов'язане з Українською державою у торгівельних справах, ніж з Річчю Посполитою. Загалом, найбільш значимим є висновок про велику активність у торгівлі Війська Запорозького на південному напрямку українських купців.

Попереджуючи питання про способи визначення нами приналежності купців до українців, у кожному такому випадку робимо посилання з зазначенням того, на підставі яких формулювань у документах це зроблено.

Зрозуміло, що для точніших узагальнюючих висновків про торгівлю Війська Запорозького з Османською імперією потрібен матеріал і з інших джерельних комплексів, оскільки документи посольства свідчать переважно лише про тих купців, які виходили з ним на контакт. Так, можливо, набагато більше було задіяно у торгівлі купців з Османської імперії, бо лєвова частка зафіксованих у статейних списках (11 осіб) стали відомими тільки через те, що були пограбовані на українських теренах у 1701 та 1706 рр.; частина українських та грецьких купців не ідентифікована за місцем проживання (по 6 осіб); частина купців з Ніжина не ідентифікована за етнічною приналежністю (6 осіб). Можна припустити, що частина записів документів була свідомо чи несвідомо помилковою. Але незважаючи на ці та можливі інші критичні зауваження, пропоновані дані матеріалів російського посольства є цінним джерелом для вивчення торгівельної справи в Україні початку XVIII ст.

Насамкінець — пояснення до таблиці. У колонці, яка позначає джерела публікуємо лише змінні дані про місцезнаходження записів у архівних справах. Спільними даними для кожного запису є — РДАДА. — Ф. 89. — Оп. 1.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
1	Христ Георгієв	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 502–503. 1703. — Спр. 3. — Арк. 186 зв.
			29 березня 1703 р.	Адріанополь	Отримав часткову компенсацію за пограбовані товари		1703. — Спр. 3. — Арк. 186 зв.
			15 грудня 1703 р.	Стамбул	Оберігав у себе гроші, прислані П. Толстому від К. Бринковяну ¹²		1703. — Спр. 3. — Арк. 490–490 зв.
2	Родіон	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 503–503 зв.
3	Георгій Рига	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 503 зв.–504.
4	Дмитро Солоник	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 504–504 зв.
5	Курпан Катерган	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 504 зв.–505.

¹² Костянтин Бринковяну — валашський господар.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
6	Григорій	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 505.
7	Євстафій	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 505–505 зв.
8	Іван Япа	Грецький купець з Османської імперії	17 травня 1701 р.	Дике поле поблизу річок Бог та Інгул	Пограбований запорозькими та городовими козаками		1702. — Спр. 1. — Арк. 251–252; 1703. — Спр. 3. — Арк. 505 зв.
9	Юрій	Український купець ¹³ з Ніжина	1702 р.	Туреччина, Єгипет (м. Олександрія)	Займався торговими справами		1703. — Спр. 3. — Арк. 446–446 зв., 494–494 зв.
10	Спиридон Ніколаєв	Грецький купець	28 червня 1702 р. 12 липня 1703 р.	Київ Адріанополь	Доніс П. Толстому про антимосковські наміри Капуна ¹⁴ Виїхав до Москви з листами П. Толстого до І. Мазепи та Ф. Головіна ¹⁵		1702. — Спр. 1. — Арк. 8–12 зв. 1703. — Спр. 3. — Арк. 401

¹³ У записі статейного списку син Юрія Федір — мешканець «малоросійських міст», «черкашенин» (1703. — Спр. 3. — Арк. 494); у фермані султана Агмеда III Юрій — «один з купецьких людей московських» (1703. — Спр. 3. — Арк. 494).

¹⁴ Француз, котрий повертався з Москви до свого місця проживання у Стамбулі. Говорив грецьким купцям про свій намір розповісти керівництву Османської імперії про підступні цілі московського посольства. Розмова відбулася під час поїздки від Каугу до Кисва.

¹⁵ Боярин, керував російською дипломатією.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
			19 лютого 1707 р.	Стамбул	Приїхав з Москви і передав П. Толстому грамоту Петра I		1707. — Спр. 3. — Арк. 57 зв.
11	Захарій (Захар) Чегодерсв	Грецький купець	28 червня 1702 р.	Київ	Доніс П. Толстому про антимосковські наміри Капуна		1702. — Спр. 1. — Арк. 8–12 зв.
12	Іван Христофоров	Грецький купець	До 28 червня 1702 р.	Шлях від Калуги до Києва	Був присутній при розмові Капуна з іншими грецькими купцями		1702. — Спр. 1. — Арк. 8–12 зв.
13	Параскева	Грецький купець з Синопу. За інформацією, яку мав П. Толстой у березні 1707 р., купець проживав у Ніжині	1702 чи 1703 р.	Адріанополь	Зустрічався з П. Толстим і за дозволом російського уряду виїжджав до Москви		1707. — Спр. 3. — Арк. 98
14	Андрій Леонтів (Леонтієв)	Грецький купець з Москви	До березня 1707 р. 10 травня 1703 р. ¹⁶ 20 вересня 1703 р. 20 жовтня 1703 р.	Адріанополь Стамбул Стамбул	Викрадав шведських полонених у Москві та пересилав до Стамбула на продаж Виїхав до Москви з листом П. Толстого до Ф. Головіна Приїшов на двір до П. Толстого і передав послу листи від Ф. Головіна та І. Мазепи Виїхав до Москви з листами П. Толстого до		1707. — Спр. 3. — Арк. 98–99 1703. — Спр. 3. — Арк. 352–352 зв. 1703. — Спр. 3. — Арк. 434 1703. — Спр. 3. — Арк. 458

¹⁶ Незадовго до 10 травня 1703 р. А. Леонтів був до Туреччини з іншими купцями.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
					І. Мазепи та Ф. Головіна		
			19 березня 1709 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з листами П. Толстого до Д. Голіцина ¹⁷ та Г. Головіна ¹⁸		1709. — Спр. 1. — Арк. 97 зв.
15	Павло Іванов	Грецький купець з Османської імперії	25 березня 1703 р.	Адріанополь	Позичив П. Толстому гроші на «справи великого государя»		1703. — Спр. 3. — Арк. 184–184 зв.
			12 травня 1703 р.	Адріанополь	Виїхав до Москви з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до І. Мазепи та Ф. Головіна	2 робітника	1703. — Спр. 3. — Арк. 353–354 зв.
16	Іван Мануїлов	Грецький купець	16 січня 1704 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до І. Мазепи, Ф. Головіна, М. Раковіче ¹⁹ та С. Палія		1704. — Спр. 3. — Арк. 5 зв.
17	Ісайя Іванов	Купець з Ніжина	15 лютого 1704 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж		1703. — Спр. 3. — Арк. 499–499 зв.; 1704. — Спр. 3. — Арк. 2–2 зв., 49–50

¹⁷ Дмитро Голіцин — російський князь. Лист мав бути переданий йому у Києві.

¹⁸ Гаврило Головін — керівник Посольського приказу.

¹⁹ Михайл Раковіче — молдовський господар.

№	Ім'я	Ідентифікація кушців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники кушців	Джерело
18	Анастас Іванов	Купець з Ніжина	15 лютого 1704 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж	Федір ²⁰	1703. — Спр. 3. — Арк. 499–499 зв.; 1704. — Спр. 3. — Арк. 2–2 зв., 49–50
19	Олексій Васильсв ²¹	Купець з Ніжина	15 лютого 1704 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж	Марко	1703. — Спр. 3. — Арк. 499–499 зв.; 1704. — Спр. 3. — Арк. 2–2 зв., 49–50
20	Федір Чюлак	Український купець, ²² можливо, з Ніжина	15 лютого 1704 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж		1703. — Спр. 3. — Арк. 499–499 зв.; 1704. — Спр. 3. — Арк. 2–2 зв., 49–50
21	Федір Мануїлов	Купець з Ніжина	10 березня 1704 р.	Стамбул	Вийшов з листом П. Толстого до І. Мазепи		1704. — Спр. 3. — Арк. 105 зв.
			15 лютого 1704 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж		1703. — Спр. 3. — Арк. 499–499 зв.; 1704. — Спр. 3. — Арк. 2–2 зв., 49–50

²⁰ Робітник А. Іванова Федір також отримав компенсацію за харадж, взятий у нього, що свідчить про його самостійну участь у торгівлі.

²¹ Запис у статейному списку прямо засвідчує перебування в Стамбулі лише Марка, а не самого О. Васильєва. Гроші від П. Толстого, як компенсацію за харадж, отримав саме Марко. Можливо, що Марко виконував доручення О. Васильєва щодо отримання цих грошей, або приїхав до Стамбула у торгових справах без купця.

²² У записі статейного списку — «черкашенин» (1704. — Спр. 3. — Арк. 50).

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
22	Олександр Греченин	Купець з Ніжина	7 березня 1704 р.	Стамбул	Виїхав з листом П. Толстого до І. Мазепи		1704. — Спр. 3. — Арк. 103
23	Костянтин Хаджи Углу	Походження невідоме ²³	19–20 червня 1704 р.	Стамбул	П. Толстой отримав прохання Я. Кольєра ²⁴ і згідно з ним передав голландському послу листа до І. Мазепи з проханням про опікування купцем		1704. — Спр. 3. — Арк. 281 зв.–283.
24	Ніколай Ананій	Грецький купець з Ніжина	21 липня 1704 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до Посольського приказу	1 челядник	1704. — Спр. 3. — Арк. 305–305 зв.
25	Олександр Остаф'єв	Купець з Фастова	21 серпня 1704 р.	Стамбул	Виїхав до Фастова з проїжджим листом П. Толстого	1 робітник, ²⁵ українець	1704. — Спр. 3. — Арк. 366–366 зв.

²³ Купець їхав до Війська Запорозького як людина, когорта перебувала під протекцією голландського посла, для купівлі певних товарів.

²⁴ Якоб Кольєр — голландський посол у Османській імперії в 1684–1725 рр.

²⁵ В проїжджому листі — робітник «російського народу» (1704. — Спр. 3. — Арк. 366).

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
26	Василь Матвєєв	Український купець ²⁶ з Прилук ²⁷	11 вересня 1704 р.	Стамбул	Вийхав до Війська Запорозького з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до М. Раковіце та І. Мазепи	Гнат Васильєв ²⁸	1704. — Спр. 3. — Арк. 404–406
			22 жовтня 1706 р.	Стамбул	Прийшов на двір до П. Толстого, повідомив послу про приїзд з Криму і передав листа від І. Мазепи ²⁹		1706. — Спр. 3. — Арк. 372
			26 березня 1707 р.	Стамбул	Вийхав до Речі Посполитої з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до Г. Головкина та П. Шафірова ³⁰		1707. — Спр. 3. — Арк. 94–95, 99 зв.

²⁶ В записі статейного списку — В. Матвєєв з товаришами (М. Дмитрієв, В. Мілєєв) купці «малоросійського народу» (1704. — Спр. 3. — Арк. 404); в листі П. Толстого до І. Мазепи від 8 вересня 1704 р. — гетьманського регіменту «малоросійських сторін мешканці» (1704. — Спр. 3. — Арк. 404); в проїжджому листі — купці «російського народу», які їхали до «Російської держави» (1704. — Спр. 3. — Арк. 405 зв.); в записі статейного списку — купець «малоросійського народу» (1706. — Спр. 3. — Арк. 372); в листі І. Мазепи до П. Толстого від 15 серпня 1706 р. — «купец і обиватель тутешній, малоросійський» (1706. — Спр. 3. — Арк. 372); в записі статейного списку і в листі П. Толстого до П. Шафірова від 26 березня 1707 р. — «козак» (1707. — Спр. 3. — Арк. 94, 99 зв.); в проїжджому листі — людина «малоросійського народу» (1707. — Спр. 3. — Арк. 94 зв.).

²⁷ Прилуки, як місце проживання В. Матвєєва, вказано у листі І. Мазепи до П. Толстого від 17 червня 1708 р. (1708. — Спр. 2. — Арк. 298–299).

²⁸ За інформацією проїжджого листа Г. Васильєв був робітником трьох купців — В. Матвєєва, М. Дмитрієва, В. Мілєєва.

²⁹ Того дня до П. Толстого разом з В. Матвєєвим приходили й інші купці «малоросійського народу».

³⁰ Петро Шафіров — таємний секретар при Г. Головкіні.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
27	Михайло Дмитрів	Український купець ³¹	11 вересня 1704 р.	Стамбул	Виїхав до Війська Запорозького з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до М. Раковіце та І. Мазепи	Гнат Васильєв	1704. — Спр. 3. — Арк. 404–406
			28 березня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави» ³²		1707. — Спр. 3. — Арк. 105 зв.–106
			19 серпня 1708 р.	Стамбул	Виїхав до І. Мазепи з листом П. Толстого до українського гетьмана		1708. — Спр. 2. — Арк. 332 зв.–333
28	Варлам Мілєєв	Український купець	11 вересня 1704 р.	Стамбул	Виїхав до Війська Запорозького з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до М. Раковіце та І. Мазепи	Гнат Васильєв	1704. — Спр. 3. — Арк. 404–406
29	Степан Остапович (Степан)	Український купець ³³ з Ніжина	23 листопада 1704 р.	Стамбул	Виїхав до І. Мазепи з проїжджим листом П. Толстого та з		1704. — Спр. 3. — Арк. 574 зв., 576 зв.–577

³¹ В записі статеїного списку — торгова людина «малоросійського народу» (1707. — Спр. 3. — Арк. 105 зв.); в проїжджому листі — козак «російського народу» (1707. — Спр. 3. — Арк. 105 зв.); в записі статеїного списку — «торгова людина, козак» (1708. — Спр. 2. — Арк. 332 зв.).

³² Термін «Російська держава» означає терени підвладні царю, а отже купець міг їхати і до України.

³³ У записі статеїного списку — «черкашенин» (1705. — Спр. 4. — Арк. 35 зв.); у листі Ф. Головіна до П. Толстого від 11 січня 1705 р. — «ніжинський мешканець регіменту гетьманського» (1705. — Спр. 4. — Арк. 38); у записі статеїного списку —

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
	Астаф'єв, Степан Остаф'єв)				листами посла до українського гетьмана та Ф. Головіна		
			19 лютого 1705 р.	Стамбул	Приїхав з Москви з Д. Петровим ³⁴ , листами від Ф. Головіна, І. Мазепи та іншими документами		1705. — Спр. 4. — Арк. 35 зв.—36, 38.
			10 березня 1705 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з проїжджим листом П. Толстого та з листами посла до І. Мазепи та Ф. Головіна		1705. — Спр. 4. — Арк. 77 зв.—78
			29 листопада 1706 р.	Стамбул	Отримав від П. Толстого гроші, які повернула турецька влада за неправомірно взятий з купця харадж	1 робітник ³⁵	1706. — Спр. 3. — Арк. 397 зв.
			20 січня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду по теренах «Російської держави»		1707. — Спр. 3. — Арк. 25 зв.—26.

«малоросійських міст мешканець» (1706. — Спр. 3. — Арк. 397 зв.); у проїжджому листі — купець «російського народу» (1709. — Спр. 1. — Арк. 485).

³⁴ Дмитро Петров — товмач Посольського приказу.

³⁵ З робітника С. Остаповича також був взятий харадж, що свідчить про його самостійну участь у торгівлі. На користь цього припущення говорить факт, що при передачі грошей П. Толстому представник османської влади сказав, що вони призначені двом купцям, називаючи так і С. Остаповича і його робітника.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
			7 серпня 1709 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави», зокрема, через Валахію, Молдову та Річ Посполиту	2 челядника	1709. — Спр. 1. — Арк. 484 зв.—485 зв.
30	Тимофій Якимов	Український купець ³⁶ з Ніжина	24 листопада 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави» ³⁷		1704. — Спр. 3. — Арк. 577 зв.—578
31	Йосип Кондратьєв	Український купець з Ніжина	24 листопада 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 577 зв.—578
32	Іван Іванов	Український купець з Ніжина	24 листопада 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 577 зв.—578
33	Андрій Васильєв	Український купець з Ніжина	24 листопада 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 577 зв.—578
34	Іван Остаф'єв	Український купець з Ніжина	24 листопада 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 577 зв.—578

³⁶ В проїжджому листі — людина «російського народу». Аналогічно названо шістьох наступних купців у таблиці — Й. Кондратьєва, І. Іванова, А. Васильєва, І. Остаф'єва, Д. Мануйлова, Д. Радіонова.

³⁷ Термін «Російська держава» означав терени підвладні царю, а отже купець міг їхати і до України. Це стосується й інших аналогічних випадків.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
35	Денис Мануйлов	Український купець з Ніжина	3 грудня 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 578 зв.-579
36	Дмитро Радюнов	Український купець з Ніжина	3 грудня 1704 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави»		1704. — Спр. 3. — Арк. 578 зв.-579
37	Костянтин Дімітрієв (Дмітрєєв)	Грецький купець зі Стамбула	31 березня 1705 р.	Стамбул	Приїхав з Москви з листами Ф. Головіна та І. Мазепи ³⁸		1705. — Спр. 4. — Арк. 83, 87
			19 квітня 1705 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з листами П. Толстого до І. Мазепи та Ф. Головіна		1705. — Спр. 4. — Арк. 105 зв.-106
			28 червня 1706 р.	Стамбул	Виїхав до Москви з відпискою П. Толстого до царя та листом до Ф. Головіна		1706. — Спр. 3. — Арк. 256 зв.
38	Панагіот Місрлі	Грецький купець з Османської імперії	До вересня 1706 р.	Поблизу Немирова	Пограбований розбійниками при поверненні з поїздки до Москви ³⁹		1706. — Спр. 3. — Арк. 316 зв.-318; 1709. — Спр. 1. — Арк. 48 зв.-49
			11 березня 1709 р.	Москва	Загриманий у Москві, куди приїхав з чолобиттям щодо свого пограбування		1709. — Спр. 1. — Арк. 149

³⁸ Як зазначено у листі І. Мазепи до П. Толстого від 1 березня 1705 р., під час поїздки грецький купець К. Дімітрієв перебував у Ніжині «за своїми потребами», після чого повергався до Константинополя (1705. — Спр. 4. — Арк. 87).

³⁹ Загалом, у тому випадку було пограбовано 11 купців (1709. — Спр. 1. — Арк. 48 зв.-49).

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
39	Мануїл (Мануїло) Іванов	Грецький купець з Османської імперії	До вересня 1706 р.	Поблизу Немирова	Пограбований розбійниками при поверненні з поїздки до Москви		1706. — Спр. 3. — Арк. 316 зв.-318; 1709. — Спр. 1. — Арк. 48 зв.-49
			Після 3 жовтня 1706 р.	Стамбул	Готувався до поїздки до І. Мазепи у справі пограбування		1706. — Спр. 3. — Арк. 355–358 зв.
			17–18 травня 1709 р. ⁴⁰	Стамбул	Звертався до П. Толстого з проханням про компенсацію за пограбовані товари		1709. — Спр. 1. — Арк. 216–218 зв.
40	Іван	Грецький купець з Османської імперії	До вересня 1706 р.	Поблизу Немирова	Пограбований розбійниками при поверненні з поїздки до Москви		1706. — Спр. 3. — Арк. 316 зв.-318; 1709. — Спр. 1. — Арк. 48 зв.-49
			17–18 травня 1709 р.	Стамбул	Звертався до П. Толстого з проханням про компенсацію за пограбовані товари		1709. — Спр. 1. — Арк. 216–218 зв.
41	Григорій Миронов	Купець з Ніжина	7 жовтня 1706 р.	Стамбул	Виїхав до Азова і Москви з листами П. Толстого до І. Толстого ⁴¹ та Ф. Головіна		1706. — Спр. 3. — Арк. 358 зв., 360

⁴⁰ Дані про звернення купця Мануїла у ці дні поміщено до інших даних до інших даних про купця Мануїла Іванова на підставі збігу імен. Однак, це могла бути інша людина з таким же іменем. Повного списку 11 пограбованих купців не виявлено.

⁴¹ Азовський губернатор, рідний брат П. Толстого.

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
42	Семен Володимиров	Український купець ⁴²	2 січня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави», зокрема, через Валахію та Молдову ⁴³	1 челядник ⁴⁴	1707. — Спр. 3. — Арк. 2 зв.-3 зв.
43	Василь Степанов	Український купець	2 січня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави», зокрема, через Валахію та Молдову	1 челядник	1707. — Спр. 3. — Арк. 2 зв.-3 зв.
44	Мануїл (Мануїло) Матвєєв ⁴⁵	Український купець ⁴⁶	2 січня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави», зокрема, через Валахію та Молдову	1 челядник	1707. — Спр. 3. — Арк. 2 зв.-3 зв.

⁴² У проїжджому листі С. Володимиров, В. Степанов та М. Матвєєв — торгові люди «російського народу». Зарховуємо їх до українських купців, керуючись тим, що так називали українців в інших аналогічних випадках, а також тому, що рідний брат М. Матвєєва В. Матвєєв був українцем.

⁴³ Для трьох купців — С. Володимиров, В. Степанова та М. Матвєєва 2 січня 1707 р. було надано один, спільний проїжджий лист.

⁴⁴ У проїжджому листі, наданому С. Володимирову, В. Степанову та М. Матвєєву 2 січня 1707 р. сказано, що при цих купцях було три челядника. Тому, припускаємо, що кожен з них мав одного такого помічника.

⁴⁵ Рідний брат купця Василя Матвєєва (1707. — Спр. 3. — Арк. 1 зв.-2; 1708. — Спр. 2. — Арк. 298-299).

⁴⁶ В листі П. Толстого до І. Мазепи від 1 січня 1707 р. — купець «малоросійського народу»; у записі статевого списку за 29 липня 1708 р. — «купець», «український козак» (1708. — Спр. 2. — Арк. 298); в листі П. Толстого до І. Скоропадського від 15 липня 1709 р. — купець «малоросійського народу».

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
			29 липня 1708 р.	Стамбул	Приїхав до Стамбула із заступницьким листом І. Мазепи до П. Толстого ⁴⁷		1708. — Спр. 2. — Арк. 298–299
			15 липня 1709 р.	Стамбул	Отримав заступницький лист від П. Толстого до І. Скоропадського, готувався до повернення до Війська Запорозького		1709. — Спр. 1. — Арк. 326–326 зв.
45	Максим Самойлов	Український купець ⁴⁸ з Києва	31 жовтня 1706 р.	Київ	Вийхав до Стамбула з проїжджим листом київського губернатора А. Гуліца, який передбачав поїздку купця через володіння польського короля і турецького султана		1707. — Спр. 3. — Арк. 11–12
			7 січня 1707 р.	Стамбул	Приїхав до Стамбула		1707. — Спр. 3. — Арк. 10–12
			26 березня 1707 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «російських кордонів», зокрема, через Валахію та Молдову		1707. — Спр. 3. — Арк. 102 зв.–103

⁴⁷ Того дня разом з М. Матвеевим до Стамбула приїхали й інші українські купці.

⁴⁸ У записі статежного списку — до турецької столиці приїхав з іншими купцями «великоросійського і малоросійського народів» (1707. — Спр. 3. — Арк. 10). Зараховуємо М. Самойлова до українських купців, оскільки одна частина купців прибула з території Російської і мала проїжджий лист від царя, а інша приїхала з Києва з проїжджим листом київського губернатора (1707. — Спр. 3. — Арк. 10–12).

№	Ім'я	Ідентифікація купців	Дата	Місце перебування	Дії та наміри	Помічники купців	Джерело
46	Василь Іванов	Грецький купець	6 квітня 1707 р.	Стамбул	Вийхав до Москви з проїжджим листом П. Толстого і з листами посла до І. Мазепи та П. Шафірова		1707. — Спр. 3. — Арк. 111
47	Стеця	Грецький купець з Ніжина	28 березня 1708 р.	Стамбул	Передав П. Толстому листа від Г. Головкина		1708. — Спр. 2. — Арк. 163
48	Ніколай Павлов	Купець з Рагузи	14 липня 1708 р.	Стамбул	Приїхав з Москви і передав П. Толстому листа від Петра I		1708. — Спр. 2. — Арк. 274 зв.
49	Ламбурк Бакал	Грецький купець	1708 р. — початок лютого 1709 р.	Стамбул	За наказом великого візира привів до П. Толстого невільника-шведа, викраденого в Україні		1709. — Спр. 1. — Арк. 53–53 зв.
50	Мануїл Канювец	Український купець ⁴⁹	3 липня 1709 р.	Стамбул	Отримав проїжджий лист від П. Толстого для проїзду до «Російської держави», зокрема, через Валахію, Молдову та Річ Посполиту	3 купцем їхали його «люди», можливо, помічники	1709. — Спр. 1. — Арк. 311 зв. — 312 зв.

⁴⁹ В записі статејного списку — торгова людина «малоросійського народу» (1709. — Спр. 1. — Арк. 311 зв.).